

Komáromy Sándor

Erdély, Felvidék, Kárpátalja és a Vajdaság magyar nyelvű gyermeklírája az ezredfordulón

„A Szülőföld léptéke egyenlő mindig.” Ez a szép gondolat az erdélyi költő, Palocsay Zsigmond egyik kevésbé ismert gyermekkötetéből való. Mottónak is szánhatjuk e tanulmány elé, hiszen azt fejezi ki, amit a határon túli magyarság egésze kimondva vagy kimondatlanul napjaink gyermeklírájában egyként él meg és hagyományoz a következő évezred nemzedékére.¹

Az I. és a II. világháború következményeként Közép-és Kelet-Európa térképe, népességének területi elhelyezkedése átalakult. A közismert döntések nyomán a határok megváltoztak, különösen a trianoni békeszerződéssel - 1920. június 4-én - Magyarország területe jelentősen csökkent. A korábbi Osztrák-Magyar Monarchia helyén kisebb és nyelvi szempontból is egynemű nemzetállamok jöttek létre.² A határmódosítások után mintegy 3,5 millió magyar került a szomszédos területekre: Romániában kb. 2 millió, Szlovákiában 580 ezer, Kárpátalján közel 200 ezer, a volt Jugoszlávia területén 420 ezer magyar él. E területeken élő magyarság irodalmát nevezzük határon túli irodalomnak.

A II. világháború utáni változások a térségben 1948 táján következnek be. "Az önálló létre kényszerített erdélyi, délvidéki, várföldi, felvidéki, kárpátaljai magyarok a korábbi kisebbségi életvitel tapasztalataival, de egy újabb óriási vérvesztéssel és lelki sérüléseivel léptek az évezred utolsó fél évszázadába. A megfélemlítés, a deportálások, a kitelepítések, a tömeges kivégzések és erőszakos asszimilálás mellett az értelmiség megtizedelése ill. elvesztése, s a megosztottság további növekedése (például a történelmi Felvidéktől Kárpátalja különválasztása) a talpra állást nehezítették..."³ - olvashatjuk a kor általános jellemzését az egyik legújabb irodalomtörténeti forrásban.

A Trianon után a határon belül és a kívülre szakadt területeken más és más mozgástérben, eltérő formában alakult a magyarság élete, s talált magára irodalma. Más helyzetben volt például - közismert történelmi előzmények okán - az erdélyi magyar irodalom, és más helyzetből kellett indulnia a felvidéki, kárpátaljai és a vajdasági irodalomnak. Az utóbbi három helyen - jórészt előzmények híján - nem voltak jelentős irodalmi/gyermekirodalmi műhelyek, melyek kedvezően hatottak volna az eszmélkedésre. Az irodalomalapító törekvéseket a hivatalos politika általában gyanakvással fogadja, tiltja, vagy csupán látszatengedményekkel "támogatja" a másként gondolkodókat.

Mintegy fél évszázad telt el, míg felnőtt az a generáció, amely az irodalom eszközeivel közelít azokhoz az értékekhez, melyek az identitásból fakadóan felelősen jelenítik meg a magyarság sorsát, érdekeit, továbbá a határsorompókat is megkerülve kialakítják egymás közötti kapcsolataikat, megteremtve a határon túl az egymásra is figyelő, a magyar közösségeket is erősítő saját irodalmukat.

A hazai és a határon túli szakirodalom már az elnevezésben is eléggé tarka képet mutat.⁴ A földrajzi helyzettől függően hol a magyar táji elnevezést, hol a területileg meglévő állam nevét találjuk jelzőként a magyar irodalom mellett. Másutt a szomszédos, nemzetiségi, etnikai vagy a kisebbségi minősítés jelenik meg, mintegy jelezve a magyarság létszámához kapcsolódó értelmezést. Természetesen e megnevezések mögött a XX. század történelmi, politikai mozgásainak következményeként kialakult változások hol erősebben, hol halványabban, de megtalálhatók.

A továbbiakban, elsősorban Pomogáts Béla, Görömbei András terminológiáját követve, a gyermekirodalmakról meglévő hiányos ismereteket természetes módon az adott ország magyar nyelvű irodalmához kapcsoljuk, ezzel is jelezve azt a szemléletet, hogy a gyermekirodalom nem vonható ki az adott területi magyar irodalom általános létformájából, mozgásteréből. Tehát a hazai, anyaországi irodalmat egyszerűen magyar irodalomnak hívjuk, a határainkon túli irodalom⁵ esetében a szükséges (cseh/szlovákiai, kárpát-ukrajnai, romániai, vajdasági) jelzőt használva jelöljük az adott térség irodalmát.

Nagyon találó Kányádi Sándor meghatározása, amelyet a bécsi PEN Clubban tartott előadásából idézünk: "Íme költészetünk személyleírása. Neve romániai magyar költészet. Állampolgársága: román. Nemzetisége – nyelve, hagyományai: magyar... Szülőanyja és dajkája: Erdély szellemi öröksége, az a szellem, melynek védőszárnyai alatt addig is több komoly magyar, román és szász kulturális kezdeményezés vált valóra, s hagyott századokra visszamenően emléket, értéket maga után."⁶

A határon túli irodalmakat lényegileg az egység és különbözőség jellemzi. "A történelmi kényszer hatására kialakuló magyar kisebbségi irodalmak - írja Pomogáts Béla - a megfelelő országrészek (Erdély, a Felvidék, a Délvidék) kulturális hagyományaira támaszkodtak, ugyanakkor benső egységként maradtak a magyar nemzeti irodalom általános nemzeti törekvéseivel és áramlataival."⁷ Tehát, - közös vonásként - sajátos kettősség jellemző: egyfelől természetes módon igen határozottan kötődnek az anyaországhoz, annak magyarságához, kultúrájához és irodalmához, másfelől kötődnek ahhoz a régióhoz és környezethez, amely egyben az adott irodalom létezésének kereteit, szellemi mozgásterét és ugyanakkor a kisebbségi létből egyértelműen adódó irodalmi feladatvállalást is jelenti. Ez utóbbiban fellelhetünk ismét az identitásból fakadó közös elemeket. Ugyanakkor megtalálhatók - éppen az eltérő területi sajátosságok és a történelmi előzmények nyomán - a megkülönböztető elemek, az irodalom alakulásának, formálódásának helyi irányai. Különösen tanulságos lesz annak követése, hogy az egyes területek gyermeklírája hogyan kötődik a magyar költészeti hagyományokhoz, hogyan és miért merít például a magyar népi gyermekversek gazdag anyagából vagy miért kötődik határozottan (például a Vajdaságban) a nyugati avantgárd mozgalomhoz.

A határon túli irodalmak általános fogalmi értelmezésénél még egy fontos körülményt figyelembe kell venni. Ha elfogadjuk azt, hogy a gyermek- és ifjúsági irodalom integráns része az irodalom egészének, akkor az irodalom általános fejlődése - irányzatok,

poétikai változások - a gyermekirodalomban is érvényesek. Ezt erősíti az a tény is - miként ezt a későbbi elemzések is hitelesítik -, hogy a határon túli gyermeklíra több területen (témaválasztás, poétikai párhuzamok, kötetszerkesztés) kötődik a hazai hagyományokhoz, a kortárs gyermeklírához, sőt esetenként egyes alkotásokhoz, mintegy mértékként, modellként kezelve azokat. Tanulságos a vajdasági gyermeklíra néhány eltérő sajátosságának hangsúlyozása is. Nevezetesen az Új Symposionhoz kötődő, a hatvanas-hetvenes évek fiatal nemzedékre gondolunk, közöttük Tolnai Ottó sajátos gyermeklírájára, amely éppen a hazaitól való szemléleti és poétikai eltéréssel, a különállással alkot mást, szokatlant és ugyanakkor értékeset.

Részletezőbb elemzések minden bizonnyal megerősítik azt az általános megállapításunkat, hogy a határon túli gyermeklírában a hetvenes, főként a nyolcvanas évek jelentik a valós fordulatot. Nevezetesen azt, hogy Erdélyben, a Felvidéken, a Vajdaságban és Kárpátalján is ekkor jelennek meg azok az antológiák, kötetek, amelyek - a hazai gyermeklírában is fellelhető változást némi fáziskéséssel követve - határozottan szakítanak a korábbi sematikus, politikumot hordozó költői szemlélettel, és alkotják meg a valós magyar költészeti hagyományokra épülő, a magyar gyermekfolklorból tudatosan építkező saját gyermeklírájukat.⁸ Természetesen nagyon leegyszerűsítő így az alakuló, saját és őszinte hangját megtaláló határon túli magyar nyelvű gyermeklíra térképe. Meg kell jegyeznünk, hogy nem ennyire homogén a kép, lesznek egyéni sajátosságok, egyéni hangok és törekvések, miként már korábban a vajdasági gyermeklíra esetében ezt előre vetítettük.

Egyébként a hetvenes évek a magyarországi gyermeklírában is jelentős időszak. Az egyéni kötetek mellett olyan antológiák jelennek meg, amelyek a hazai értékeket jelzik. Ilyen - mások mellett - a Nefelejcs 1975-ben, a Körhinta 1977-ben, a Móra Kiadónál megjelent gyűjtemény. A kötet mintegy száz költő verseit tartalmazza, a szerzők már korábbi műveikből ismertek az olvasók előtt, de olyanok is vannak, akik először jelennek meg.

A határainkon túl a gyermek- és ifjúsági irodalom számos alkotója a XX. század második felében olyan értéket teremt, amely nélkül az egyetemes magyar gyermekirodalom, s benne a líra, szegényebb és színtelenebb lenne. A gyermek- és ifjúsági irodalomban a három irodalmi műnem közül elsősorban a líra és az epika területéről találunk alkotásokat. Figyelemre méltó, hogy mind a négy régióban a líra megelőzi az epikát, a gyermeklíra az, amelyben megtalálja új hangját a gyermekirodalom, ebben a műnemben születnek meg az első értékes alkotások, jelennek meg (a Felvidéken és a Vajdaságban) antológiák. Megjegyezzük, hogy valójában a II. világháború után Magyarországon is ez volt a helyzet, hiszen a valódi áttörést, a sematizmus meghaladását, valóságos poétikai forradalmat Weöres Sándor: Bóbita című kötetének megjelenése jelentette, 1955-ben.

A mai **cseh/szlovákiai** magyar nyelvű gyermekirodalomról viszonylag több ismeretünk van. Fábry Zoltán, aki a csehszlovákiai magyar irodalom meghatározó személyi-

sége, a csehszlovák irodalom fejlődésében három korszakot különít el. Az első 1918-1938, a második 1938-1948 és a harmadik 1948-tól napjainkig tart. A magyar nyelvű gyermek-és ifjúsági irodalom kialakulása és megerősödése az évszázad második felében, a harmadik szakaszban valósul meg.

A gyermekirodalommal foglalkozó szakirodalom a területi megnevezésben is eltérő. Ezek a megnevezések, mint a csehszlovákiai, (cseh)szlovákiai, szlovákiai, kisebbségi, szomszédos, etnikai, nemzetiségi, felvidéki természetesen pontosan és egyértelműen értelmezhetők és területileg definiálhatók. 1993. január 1-jéig, Csehszlovákia kettéválásáig, csehszlovákiai magyar irodalomról szólhattunk - s ez természetes is volt, mert Csehországban is voltak művelői a magyar irodalomnak -, a szétválást követően a szakirodalom inkább már a szlovákiai elkülönítő jelzőt használja.

A fordulat éve Csehszlovákiában is 1948. Ez év decemberében megjelent Új Szó. Az első magyar újság megjelenése a magyar nyelvi irodalmi-kulturális élet kezdetét is jelentette, ugyanakkor a gyermekirodalom fejlődését más lapok és folyóiratok (Hét, Irodalmi Szemle) gyermekrovatai, továbbá gyermeklapok (Kis Építő, Tábortűz) segítették. A csehszlovákiai magyar irodalom történetében jelentős dátum 1963, a CSKP ekkor ítéli el hivatalosan az 1945-48 közötti évek igazságtalanságait, ezzel mintegy oldódik az irodalmat is bénító, kedvezőtlen politikai légkör. Egri Viktor, Fábry Zoltán, Koncsol László munkássága mellett Dénes György, Dobos László, Rácz Olivér és mások művei jelzik a kibontakozó, az új feladatokat is vállaló magyar irodalmat. Ez természetesen kihat a gyermekirodalom fejlődésére is. Csanda Sándor, Tolvaj Bertalan hatvanas évekbeli írásai⁹ a gyermekirodalom helyzetelemzését végzik el, első-sorban irodalomesztétikai, kiadói, kritikai feladatokra irányítják a figyelmet.

A magyar nyelvű gyermekirodalom ígéretes ága a gyermeklíra. Különösen a hetvenes években indult fejlődésnek, amely mind mennyiségileg, mind minőségileg értékelhető. Különösen Simkó Tibor, Tóth Elemér, Dénes György, Gál Sándor, Keszeli Ferenc, Kulcsár Ferenc, Barak László, Gágyor József teljesítménye figyelemre méltó. A szlovákiai magyar irodalomban ekkor az Egyszemű éjszaka és Fekete szél nemzedéke új személetet hozott, közülük többen (főként Kulcsár Ferenc, Barak László; Zalabai Zsigmond, Soóky László) a gyermeklíra és kritika jeles képviselője.

A hetvenes években kilenc önálló verseskötet és három antológia képviseli a gyermekköltészetet. Egyik jelentős antológia az 1978-ban megjelent Tapsíraré – Tapsórum című, amely tizenkét költő hatvanhárom versét tartalmazza. Az igényes válogatást Zalabai Zsigmond készítette.¹⁰ A legújabb antológia, amely Csodalámpás címmel 1998-ban Pozsonyban jelent meg a Kalligram Könyvkiadó gondozásában, értékes gyűjteménye a szlovákiai magyar költők gyermekverseinek. A kötetet Fazekas József állította össze és Balázsy Géza illusztrálta.

A gyermekepika eredményei arról tanúskodnak, hogy az elmúlt évtizedek alatt e területen is elismerésre méltó alkotások születtek. A korszak gyermek- és ifjúsági irodalmának értékelő elemzéséről elsősorban az Irodalmi Szemle hasábjain olvashatunk.¹¹ A kilencvenes évek színvonalas gyermeklapja a Tücsök, amely óvodások és kisiskolás-

ok számára készül, a Madách (Könyv-és Lapkiadó) - Posonium Kft. gondozásában jelenik meg. A gyermeklap egyebek mellett lírát és epikát közöl a hazai, valamint a határon túli gyermek-és ifjúsági irodalomból.

A kilencvenes évek elején bekövetkezett politikai-ideológiai változások kedvezően hatottak a (cseh)szlovákiai magyar irodalom folyamatainak hiteles megismerésére, több olyan hiánypótló általános elemző-értékelő munka láthatott napvilágot, amelyek megjelenése korábban nem volt lehetséges, sem az anyaországban, sem a határon túl. Ezzel összefüggésben elsősorban Görömbei András és Bodnár Gyula, illetve Tóth László¹² munkáira kell gondolnunk, ez utóbbiban találunk adatokat a szlovákiai gyermek- és ifjúsági irodalomról, annak fejlődéséről és műfaji jellegzetességeiről, alkotói teljesítményeiről. Meg kell jegyeznünk, hogy a szlovákiai gyermekirodalom (a líra és epika) elemző feldolgozásával változatlanul adós a magyar irodalomtörténet-írás.

A kárpát-ukrajnai magyar nyelvű irodalom¹³ a határon túli magyar irodalmak között - a közismert XX. századi események következményeként - a legfiatalabb és a legkiseb irodalom. A határon túli irodalmak közül a II. világháborút követően talán a kárpát-aljai volt a legkedvezőtlenebb helyzetben. A terület magyarságának lélekszáma a legkiseb lett, a politika, az új hatalom szorításában az anyanyelvi művelődés és irodalom mozgástere jelentősen beszűkült és korlátozódott. Kárpátaljának, mint a régiók más területeinek, jelentősnek mondható irodalmi élete történelme folyamán nem volt, kontinuitást is jelentő irodalmi műhelyei, fórumai nem alakultak ki. Bár tudnunk kell azt is, hogy e területtel a magyar irodalom számos alkotójának (Dayka Gábor, Kölcsey Ferenc, Tompa Mihály, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Szép Ernő és másoknak) volt személyes kapcsolata, vagy a Kárpátok szépsége ihlette őket egy-egy mű megalkotására.¹⁴

A magyar irodalmi élet is később, az ötvenes évek elején ébred, elsősorban a Kárpát-túli Területi Kiadó magyar osztálya (1951), majd a Kárpáti Igaz Szó, a Kárpáti Kalendárium és Balla László irodalomszervezői és alkotói munkássága nyomán. Egyébként a jelzett kiadó magyar osztályán dolgozott Szalai Borbála is, aki az egyik legismertebb szerző a kárpátaljai magyar gyermeklírában.

A hatvanas évek közepén erőteljesebb fejlődés figyelhető meg, amelyben 1963-tól jelentős szerep jutott az Ungvári Egyetem magyar tanszékének. Az irodalommal/gyermekirodalommal foglalkozó alkotók közül többen itt szereztek diplomát. A tanszék oktatóinak jelentős feladatvállalása volt Kárpátalja magyar népmese- és mondakincsének gyűjtése, amely hiányokat pótol, hiszen Bartók Béla 1912-es gyűjtése óta számottevő, tudományos igényű felmérés nem történt. A hetvenes években két igen értékes kötet jelenik meg: az egyik 1973-ban a Három arany nyilvessző címmel Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Petro Lizanec, Punykó Mária, Vaszócsik Vera, Zékány Imre gyűjtésévé, Tordon Ákos átdolgozásában; a másik 1974-ben Petro Lizanec és Vaszócsik Vera kötete A kárpát-túli magyar lakosság népballadái címmel. A gyűjtés eredményesen folytatódik. 1988-ban tudományos igényű és hitelességgel Sándor László gyűjtött és

jelentetett meg újabb mesekötetet: Pallag Rózsa, Kárpát-ukrajnai magyar népmesék címmel. Ezek a gyűjtések nemcsak a magyar folklór, a gyermekirodalom szempontjából fontosak és értékesek, hanem egyértelműen jelzik azt a szándékot, hogy mennyire fontos egy kisebbségben élő népcsoport számára saját folklórájának ismerete és megőrzése.

1972-ben alakult meg a Forrás Ifjúsági Stúdió, amely a magyarság melletti aktív közéleti elkötelezettsége nyomán hívta fel magára a figyelmet, s vált a hatalom célpontjává. A Forrást 1981-ben a József Attila Irodalmi Stúdió követte, amelyhez fiatal, tehetséges alkotók tartoztak: Balla D. Károly, Finta Éva, Balogh Miklós, Fodor Géza, Vári FABIÁN László, Nagy Zoltán Mihály. Közöttük találjuk Füzesi Magdát is, aki a megújuló kárpátaljai gyermeklira egyik tehetséges képviselője.

A kárpátaljai magyar gyermekirodalomról nincs összefoglaló áttekintés, értékelés. Az első gyermekvers-kötet 1959-ben Osvát Erzsébet nevéhez kapcsolódik. A már hivatkozott Alföld c. folyóirat gyermekirodalmi száma (1988/12.) nem közöl adatokat, értékelést a kárpátaljai gyermekirodalomról. A hazai olvasók kevésbé ismerik az e területen született kevés, de értékes gyermekirodalmat, amelyet elsősorban Balla László, Szalai Borbála, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Berniczky Éva, Weinrauch Katalin és részben Osvát Erzsébet munkássága képvisel. A felsorolt szerzők elsősorban a líra terén alkottak, amely teljesítményében egyértelműen megelőzi az epikát. A mennyiségében kevés gyermekepikát, főként Balla László ifjúsági regényei, valamint a kispikai alkotások (verses mesék) képviselik. A magyarországi tankönyvek, más hazai gyermekkiadványok elsősorban Szalai Borbála és Osvát Erzsébet verseit közlik, amelyek méltán népszerűek a hazai olvasók körében.

Kárpátalján a gyermekirodalmi alkotások többnyire az Irka és Bóbita Füzetek lapjain jelennek meg, amelyeket a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség terjeszt. Újabbban az Intermix Kiadó jelentet meg gyermekirodalmi alkotásokat. Pál Györgynek, a kárpátaljai irodalomról szóló, egyébként értékes kötetében néhány soros szöveget találunk a gyermekirodalomról.

Erdélynek több évszázados történelme során rendkívül gazdag kulturális hagyományrendszere és önálló szellemisége alakult ki. Hosszasan sorolhatnánk az erdélyi szellemiség nagyjait, akik költeményeikkel, regényeikkel, drámáikkal, folklór-gyűjtéseikkel, költőként, íróként vagy szerkesztőként, irodalomszervezőként erősítették, táplálták az anyanyelvet, az erdélyi magyar irodalmat.

A romániai magyar irodalomról általában sok ismeretünk van.¹⁵ Sokszínű és tartalmaiban is igen gazdag irodalom, szerepe az egyetemes magyar irodalomban is jelentős. Az általunk tárgyalt időszak gyermekirodalmának jelentős költői a Forrás első, második és harmadik nemzedékéhez tartoznak.

Az irodalom fejlődése - egyebek mellett - jellegzetesen a hagyomány vállalása és követése, a népiesség, továbbá az újítás egységében jelölhető meg. Nincs ez másképpen az értéket képviselő gyermek- és ifjúsági irodalomban sem. Csapody Miklós,

az erdélyi gyermekirodalom kiváló ismerője, 1988-ban így írt erről: "...Az a tény, hogy a gyermekirodalom (aminek legjavát Erdélyben is a legjobbak írják) szerves része a nemzeti irodalomnak, azt is jelenti, hogy a hagyományok továbbörökítőjeként az anyanyelvi műveltségnek is a legerősebb forrása... A mostanában hanyatló vagy stagnáló, ám korábban többször is virágzó erdélyi magyar gyermekirodalom közös töről fakadt a magyarországgal, éppen Benedek Elek működése nyomán, hiszen ennek javát is a gazdag erdélyi, főként székely népköltészeti örökség és irodalmi hagyomány, a megújuló érdeklődés és a kortárs szépirodalom találkozása hívta életre..."¹⁶ Hagyomány és megújulás, ez a kettősség jelen van a XX. század második felének gyermekirodalmában/gyermeklírájában is: Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Markó Béla, Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, Palocsay Zsigmond, Kovács András Ferenc, Fábíán Imre, Bálint Tibor és mások munkássága jelzi a romániai magyar gyermeklira általános értékeit. 1957-ben indult a Napsugár című gyermeklap (főszerkesztője: Asztalos István), amely mellett a Kis Pajtás, A Haza Sólymai, a Jóbarát és a Szivárvány közöl gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotásokat.

A **vajdasági** irodalomban a háborút követően a magyar irodalmi élet megindulását a Híd folyóirat kiadása jelentette, 1950-ben. Görömbei András így írt erről: "...az első éveket a Híd agitatív célzatú pártossága határozta meg, de az ötvenes évek elejétől szemlélete nyitottabbá, irodalmibbá vált, s 1950 után a sematizmust is elkerülve folytatódott és kiteljesedett a két világháború közötti időben már jelentős műveket alkotók pályája."¹⁷

A hatvanas években bővült a vajdasági irodalom mozgásteret, a Képes Ifjúság mellett csoportosult egy fiatal nemzedék, amelyet igen határozott avantgárd törekvések jellemeztek. Majd a Képes Ifjúság 1961-ben Symposium névvel mellékletet indított. Az 1965-től már önálló folyóiratként megjelenő Új Symposium mellett találunk több olyan alkotót, akik a vajdasági gyermekirodalom új vonulatait is jelentik: Tolnai Ottó, Jung Károly, Gion Nándor, Csorba Béla, Tari István, Papp József, Brasnyó István, Fehér Ferenc munkássága figyelemre méltó. A Symposium és az Új Symposium közel három évtizedes működésével a vajdasági irodalom meghatározó orgánumává vált. A folyóirat körüli viták, ütközések, a folyóirat betiltása, börtönbüntetések a hatalom türeklépességének szintjét is jelezték. A folyóirat rehabilitációja 1989-ben, a rendszerváltás előszeleként történt meg. A gyermek-és ifjúsági irodalomhoz két lap kapcsolódik: a Jó Pajtás és a Mézeskalács.

Az elmúlt években a vajdasági irodalomról több olyan tanulmány, kötet is megjelent, amelyek sokkal árnyaltabban értékelik és főként kritikával illetik a korszak irodalmi életét, az alkotói teljesítményeket. Különösen Vajda Gábor¹⁸ munkájára kell gondolnunk, aki több ponton is meghaladja Bori Imre közismert irodalomtörténetét, új szempontokkal dolgozva árnyaltabb képet alakít ki az olvasóban a vajdasági irodalomról. Hasonló Thomka Beáta Tolnai Ottóról írt munkájának szemlélete is. Sajnos, ezek az értékes munkák sem részletezik a vajdasági gyermekirodalom/gyermeklira létezését, esetenként csupán egy-egy kötet jelzésére kerül sor.

A létező, s egyre inkább magára találó vajdasági magyar gyermeklira értékeit és alkotói szándékokat is jelez az Újvidéken, 1978-ban megjelent Messzike című kötet, amely harminchárom költő több mint száz versét tartalmazza.¹⁹ A kötet diagnózis-értékű, jelzi merre tart a líra, mit fogad el és mit utasít el, hogyan jelöli ki saját esztétikai-poétikai mozgásterét.

Figyelemre méltó az a tanulmány, amelyet Bányai János írt a Messzike megjelenése alkalmából: "...A Messzike, egyszeri nekifutás, persze nem teheti jóvá a mulasztásokat; nem is ez a szándéka, előzményének a Versek éve 1978-nak sem lehetett ez a célja. De felhívja figyelmet a gyermekvers fontosságára, arra, hogy a költészet, a nemzetiségi költészet, nem hagyhat figyelmen kívül egy olyan alkotási teret, amilyen egészében a gyermekirodalom, kiváltképp a gyermekvers. Ha az oktatás és az irodalomkritika figyelme ezután fokozottabban irányul a hazai gyermekirodalomra, a Messzike elérte célját, holott ettől sokkal többre hivatott, elsősorban annak köszönve, hogy a több mint száz vers nagyobbik fele megkísérelte kiszélesíteni a gyermekvers tartalmi érdeklődésének terét, és az eddigi költői gyakorlattól eltérő, vagy részben eltérő formai megoldásokat is felkínált..."²⁰ Bányai János egyébként a Symposion-kör egyik kiváló kritikus-tanulmányírói egyénisége, a lírai ötvözetű esszé művelője, aki a vajdasági gyermeklíráról eddig talán az egyik legjobb és mértékadó elemzést adta.

A határon túli gyermekirodalmak jelenlegi bibliográfiai²¹ adataiból világosan feltérképezhetők a hiányok, egyebek mellett a kutatás számára is elvégzendő rövid- és hosszú távú feladatok. A hazai gyermek- és ifjúsági irodalom kutatása is számos feladat elvégzésével adós. Mindenekelőtt változatlanul hiányzik a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom fejlődéstörténetét bemutató munka, amely többszempontú megközelítéssel alapja lehetne a téma szakirodalmának és további kutatásának. Természetesen mindehhez a XIX. és a XX. század gyermek- és ifjúsági irodalmának (a lírának és epikának) rendkívül alapos és hiteles bibliográfiai feltárása szükséges.

Nem hiányozhat e kutató munkából a határon kívüli irodalom bemutatása sem. A határon túli (romániai, szlovákiai, vajdasági, kárpátaljai) magyar nyelvű gyermekirodalom értékes és integráns része a magyar gyermekirodalomnak. Sajnos, az egyes területek gyermekirodalmáról - a kisebb közlemények mellett, miként ezt a bibliográfiai adatok is egyértelműen jelzik - nincs átfogó, a gyermeklira és a gyermekepika részleteit, az egyes életművek elemzését és értékelését bemutató történeti feldolgozás. A határon túli irodalmat tárgyaló irodalomtörténeti szándékú kötetek is alig-alig, szűkszavúan vagy egyáltalán nem szólnak a létező gyermekirodalomról, az egyes szerzőknél mintha "megfeledkeznének" a már megjelent kötetekről. Ezt néhány helyen a vonatkozó lábjegyzetben jelezzük.

Minden bizonnyal létezik a kontinensen kívül is gyermek-és ifjúsági irodalom! "A Kárpát-medencén kívül élő magyar írók és tollforgatók száma csak hozzávetőlegesen becsülhető meg. Borbándi Gyula 1975-ben 294 Nyugat-Európában élő és 136 amerikai magyar íróról tudott. Sárközi Mátyás mércéje magasabb és listája rövidebb: ő

kilencvenhét író említett. Szabó Zoltán szerint: a külföldi - nyugat-európai és tengerentúli - írók létszáma megállapíthatatlan. Mértéktartó becslés szerint legalább ötven kiváló költő és novellista ír irodalmi értékű munkákat külföldön.²² Ezek az adatok 1990 után, éppen a rendszerváltozás következményeként még tovább változnak és válnak követhetetlenné, hiszen többen hosszabb-rövidebb időre vagy végleg visszatérnek Magyarországra.

Az is tény, hogy a világon élő magyarság irodalmában is fellelhetők olyan alkotások, amelyek az egyetemes magyar gyermekirodalomhoz kapcsolhatók. Adamikné Jászó Anna²³ egy kevésbé ismert tanulmányában arról ír, hogy milyen értékek találhatóak az amerikai gyermekirodalomban, milyen módon kötődik témában, írói magatartásban az amerikai magyarság az anyaországhoz, annak múltjához. Az angol nyelven írt magyar témájú gyermekirodalmi könyveknek helye van a magyar gyermekirodalom fejlődéstörténetében. Így Kate Seredy: *Good Master, a Singing Tree, a Chesty Oak* magyar témájú könyvei. A "non-fiction" körébe tartozó Magda Zoltán: *In a Big House Far Far From Away From Here*, továbbá Christine Arnothy: *I Am Fifteen And I Don't Want To Die*, Aranka Siegal: *Upon the Head of the Goat* című és a felsorolt ifjúsági regények méltán népszerűek, olvasott és több kiadást is megért művek Amerikában. A magyar nyelvű szakirodalomban, a már többször hivatkozott Somos Béla-Sárkány Anna forrásban utalást sem találunk a gyermekirodalom létezéséről.

Több mint tíz év telt el azóta, hogy az Alföld 1988. decemberi teljes számában olvashattunk tanulmányokat elsősorban a hazai és részben a határon túli magyar gyermek- és ifjúsági irodalomról. Sajnos a határon túli gyermekirodalommal mindössze két értékes tanulmány foglalkozott.²⁴ Csapody Miklósa az erdélyi, Soóky Lászlóé az 1945 utáni csehszlovákiai magyar gyermekirodalmat tekinti át. A kárpátaljai és a vajdasági gyermekirodalomról rövid bemutatást sem találunk. Pedig 1988-ban már lehetett volna miről írni! Megjelentek Osvát Erzsébet, Szalay Borbála kötetei, a vajdasági gyermeklírában már ismert volt a Messzike-antológia, Jung Károly, Tolnai Ottó, Csorba Béla, Brasnyó István kötete.

A jövőben a tudományos igényű feldolgozás nem kerülheti ki a határon túli, sőt a kontinensen kívüli irodalmak kutatását sem. E szemlélet alapján kaphatunk csak teljes és hiteles képet egyetemes gyermekirodalmi értékeinkről, ugyanakkor az európai irodalmakkal való gondolati, esztétikai és területi kapcsolatainkról.

1 Részlet a szerző készülő könyvéből, amely a XX. század második felének határon túli magyar nyelvű gyermeklíráját tekinti át.

2 Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet Európában a 19. és 20. században*, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. különösen: 285-310.o.

3 Somos Béla - Sárkány Anna: *Magyar irodalom Magyarország határain kívül 1949-1989*, Budapest, 1998. 7-8.o.

4 Vö.: Görömbei András: *Kisebbségi magyar irodalmak (1945-1990)*, Kossuth Egyetemi Ki-

adó, Debrecen, 1997. 9-11.o. Lásd még: Ötágú síp. A határon túli magyar irodalom antológiája. A válogatás és az előszó Pomogáts Béla munkája, Móra Kiadó, Budapest, 1992, Bodnár Gyula - Tóth László: Nyomkereső. A második világháború utáni (cseh)szlovákiai magyar irodalom kistükre, Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 1994. 6.o., Vajda Gábor: A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig, Bereményi Kiadó, Budapest, 7-33.o., Pomogáts Béla: A romániai magyar irodalom, Bereményi Kiadó, Budapest, 7-16.o., Kiss Gy. Csaba: Nálunk és szomszéd nemzeteknél. Irodalmi tanulmányok és esszék, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994, Fejér Ádám: A magyar kultúra helye és szerepe Közép-és Kelet-Európában, JATE BTK, Szeged, 1991.7-24.o. 5 Komáromy Sándor: A határon túli magyar gyermekirodalmakról = Magyartanítás, 1999. 5.sz. 14-19.o.

6 Pomogáts Béla: i.m.: 15.o.

7 pomogáts Béla: i.m.: 8.o.

8 Lásd bővebben: Négyágú síp – gyermekhangra. A határon túli újabb kisebbségi magyar gyermeklira antológiája, válogatta: Komáromy Sándor, Eötvös Kiadó, Budapest, 2000.

9Csanda Sándor: Gyermek-és ifjúsági irodalom, SPN, 1962, Tolvaj Bertalan: Gyermekirodalmunk = Irodalmi Szemle, 1964.1.sz., uő.: A csehszlovákiai magyar ifjúsági irodalomról = Irodalmi szemle, 1968.2.sz.

10Lásd bővebben: Tapsiraré-Tapsórum. Csehszlovákiai magyar költők gyermekversei, Pozsony, 1978.

11 Lásd bővebben: Szeberényi Zoltán: Magyar gyermek- és ifjúsági irodalom Csehszlovákiában = Irodalmi Szemle, irodalmi és kritikai folyóirat, XXVII. évf., 1984. június. 553-556.o. A folyóirat jelzett száma teljes terjedelmében a felvidéki magyar nyelvű gyermekirodalommal foglalkozik. A kutatás számára figyelemre méltó lehet Varga Erzsébet Gyermekirodalmunk című bevezető írása, továbbá a Fórum, amely ankétot közöl a gyermekirodalomról. Az Irodalmi Szemle kérdéseire válaszolnak: Aich Péter, Batta György, Bodnár Gyula, Dénes György, Dusza István, Fónod Zoltán, Grendel Ágota, Rácz Olivér. A folyóirat - egyebek mellett - bemutatja Kovács Magda, Rácz Olivér, Keszeli Ferenc, Dénes György, Gyüre Lajos, Czákó József írásait. A Kritika rovat a kortárs gyermekirodalom néhány megjelent kötetének recenzióját közli.

12 Bodnár Gyula - Tóth László: Nyomkereső. A második világháború utáni (cseh)szlovákiai magyar irodalom kistükre. Oktatási segédlet, Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 1994. A szlovákiai gyermekirodalomra vonatkozóan lásd még: író-olvasó találkozó Gál Sándorral a sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskolán, 1995. március 16-án (videofelvétel a szerző tulajdonában); Tapsiraré-tapsórum. Csehszlovákiai magyar költők gyermekversei, összeállította: Zalabai Zsigmond, Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1978. Labdarózsa, nyári hó, Csehszlovákiai magyar költők gyermekversei, összeállította Zalabai Zsigmond, Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1979. Soóky László: Jegyzetek az 1945 utáni csehszlovákiai magyar gyermekirodalomról = Alföld, 1988. 12.sz. 55-59.o.

13 Görömbei András:A kárpátaljai magyar irodalom, in: Kisebbségi magyar irodalmak (1945-1990), Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997. 311-313.o. (Első kiadás: 1993, Nemzeti Tankönyvkiadó.) Lásd még: Pál György: A magyar irodalom Kárpátalján (1945-1990), Szabolcsi

Téka, Nyíregyháza, 1990, Tóth Béla: Kézikönyvek és szótárak gyermekeknek. Orosz és szovjet gyermekenciklopédiák = Könyv és nevelés, 1987. 1.sz. 34-37.o.

14 Vö.: Gortvay Erzsébet: Ezer évig nem volt itt semmi? Irodalmi publicisztika, Ungvár-Budapest, 1993.

15 Pomogáts Béla: A romániai magyar irodalom, Bereményi Kiadó, Budapest, Görömbei András: A romániai magyar irodalom: Folytonosság és újrakezdés, in: i.m.:18-22. o. Lásd még: Bertha Zoltán - Görömbei András: A romániai magyar irodalom válogatott bibliográfiája 1971-1980, Budapest, 1983, Bertha Zoltán - Görömbei András: A hetvenes évek romániai magyar irodalma, Budapest, 1983, Pomogáts Béla: Kisebbség és humánium. Műértelmezések az erdélyi magyar irodalomból, Budapest, 1989. A romániai kortárs líra megismertetésének szándékával ajánljuk: Hazahív a hűség: Romániai magyar költők vallomásai a szülőföldről, Castrum Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 1993, Isten kezében. Romániai magyar költők istenes versei, Castrum Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 1994, Arany és kék szavakkal. Romániai magyar költők szerelmes versei, Castrum Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 1995.

16 Csapody Miklós: Csipike és testvérei. Az erdélyi magyar gyermekirodalomról = Alföld, 1988.12.sz. 42-43.o.

17 Görömbei András: i.m.: 243-244.o. A témára vonatkozóan lásd még: Végel László: Esszék jugoszláviai magyar költőkről, Újvidék, 1975, Thomka Beáta: Tegnap és Ma. Kortárs magyar írók. Tolnai Ottó, Kalligram, Pozsony 1994.

18Lásd bővebben: Vajda Gábor: A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig, Bereményi Kiadó, é.n.

19 Messzike. Jugoszláviai magyar költők gyermekversei, összeállította: Domonkos István, Pap József, Tolnai Ottó, Fórum, Újvidék, 1979.

20 Bányai János: Mit jelent a Messzike? in: Messzike, i.m.: 93-94.o.

21 Vö.: Harcsa Edit: A gyermek- és ifjúsági irodalom elméleti kérdései és kritikái 1986-1995 között, Budapest, MKE Gyermekkönyvtáros Szekció, 1998. 130.o. Lásd még: Komáromy Sándor: Bibliográfia a gyermek- és ifjúsági irodalomról = Könyv és nevelés. Új folyam, 1999.1.sz. 116-119.o.

22 Somos Béla - Sárkány Anna: Magyar irodalom Magyarország határain kívül 1949-1989, Budapest, 1998. 207.o.

23 Lásd bővebben: Adamikné Jászó Anna: Magyar témák az amerikai gyermek-és ifjúsági irodalomban = Tanító, 1992.10.sz. 24-25.o., uő.: Német szereplők a magyar ifjúsági irodalomban = Tanító, 1999.2.sz. 53-57.o., Borbándi Gyula: Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia, Hittel, Budapest, 1992.

24Csapody Miklós: Csipike és testvérei (Az erdélyi magyar gyermekirodalomról) = Alföld, 1988.12.sz. 42-55.o., Soóky László: Jegyzetek az 1945 utáni csehszlovákiai magyar gyermekirodalomról = Alföld, 1988.12.sz. 55-60. Lásd még: Bertha Zoltán: Erdélyi magyar irodalom a nyolcvanas években = Tiszatáj, 1990.3.sz. 67-80.o., uő.: Görömbei András: Napjaink kisebbségi irodalma = Alföld, 1993.9.sz. 70-73.o.